

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ БІБЛІОТЕК ВНЗ: ШЛЯХИ ЕВОЛЮЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН.

*Тетяна Колесникова, директор НТБ Дніпропетровського національного
університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*

Висвітлено сучасні шляхи еволюції бібліотек ВНЗ. Проведено оцінювання стану інформатизації бібліотек вищої школи Дніпропетровського регіону. Зроблено порівняльний аналіз інтернетизації бібліотек ВНЗ Дніпропетровської, Донецької та Запорізької областей.

Ключові слова: бібліотека вищого навчального закладу, напрямки інформатизації бібліотеки, інтернетизація, еволюція бібліотек.

Освещены современные пути эволюции библиотек ВУЗов. Проведено оценивание состояния информатизации библиотек высшей школы Днепропетровского региона. Сделан сравнительный анализ интернетизации библиотек ВУЗов Днепропетровской, Донецкой и Запорожской областей.

Ключевые слова: библиотека высшего учебного заведения, направления информатизации библиотек, интернетизация, эволюция библиотек.

It was dealt with the modern ways of the evolution of the libraries of the higher educational institutions. It was carried on the evaluation of the state of the library informatization of the higher education institutions of Dniepropetrovsk region. It was done the comparative analysis of the internatization of the libraries of the higher education institutions of Dniepropetrovsk, Donetsk and Zaporizhzhya regions.

Key words: the library of the higher education institution, the ways of the library informatization, internatization, the library evolution.

Постановка проблеми.

Болонський процес офіційно завершиться 2010 року. І саме тоді Україна та інші країни, які підписали Болонську декларацію, повинні підвести ризик під процесами реформування власних систем вищої освіти і проголосити про утворення гармонізованого Єдиного європейського освітнього і наукового простору. Така тенденція до глобалізації передбачає створення великих корпоративних систем шляхом інтеграції раніш ізольованих організацій в єдине ціле, зокрема об'єднання бібліотечно-інформаційних структур в єдиний національний та європейський простір. Головною рушійною силою даних процесів виступає інформатизація бібліотек вищих навчальних закладів.

Незважаючи на той факт, що інформатизація бібліотек останніми роками не встигає за темпами інформатизації країни в цілому [1], бібліотеки ВНЗ України, які були і є центрами інтегрованого інформаційного забезпечення навчального і наукового процесів, обміну інформацією, надання інформаційних послуг, зазнали за останні роки значних еволюційних трансформацій. Вектор цих трансформацій направлений на перехід від

традиційної парадигми обслуговування, заснованої на представленні документів на друкованих носіях, до парадигми інформаційної супермагістралі. Нова парадигма розвитку, завдяки процесам інформатизації, має на увазі об'єднання двох складових – відповідної телекомунікаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів (бібліотеки, архіви, інформаційні центри тощо) і базується на цифровому представленні різноманітної розподіленої інформації, яка стає доступною для широкого кола користувачів за межами однієї бібліотеки [2, 3]. Кожна бібліотека вищої школи обирає свій шлях інформатизації з урахуванням традицій ВНЗ та власної специфіки розвитку. Виникає необхідність вирішення проблеми визначення подальших шляхів еволюції книгозбірень ВНЗ з урахуванням рівня розвитку процесів інформатизації. Саме це дозволить провести оцінювання та екстраполяцію цих тенденцій на майбутнє і простежити постійну та динамічну трансформацію книгозбірень в нові моделі бібліотек закладів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічним підґрунтям дослідження став масив статистичних та звітних документів бібліотек ВНЗ Дніпропетровської області III-IV рівня акредитації 2006-2009 рр. та сайти вищих навчальних закладів Дніпропетровської, Донецької та Запорізької областей.

Проблематика даного дослідження потребує також звернення до праць Н. І. Апшай [8], І. О. Давидової [11, 12], В.О. Ільганаєвої [2], Л. Кислюк [7], О. Лебедюк [9], Ч. Лин [4], Д. В. Солов'яненко [1], Т. Шарон [13], Г. В. Шемаєвої [10], Я. Л. Шрайберга [3]. Саме в їх роботах висвітлено багатоаспектні наукові наробки та практичний досвід щодо трансформації бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації в інтегровані інформаційні науково-освітні, дослідницькі, культурологічні центри, які мають широкі спектри інформаційних послуг та функцій досвідчених навігаторів інформаційних потоків. Ці роботи є актуальними для дослідження сучасного стану даної проблеми та є підґрунтям для визначення подальших перспектив інформатизації бібліотек ВНЗ.

Формулювання цілей статті.

Стаття має на меті провести оцінювання стану інформатизації бібліотек ВНЗ Дніпропетровського регіону та визначення шляхів їх еволюції. Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати наступні завдання:

- провести контент-аналіз праць вітчизняних та іноземних вчених і практиків бібліотечно-інформаційної справи з питань інформатизації бібліотек вищих навчальних закладів;
- висвітлити сучасні шляхи еволюції книгозбірень ВНЗ;
- проаналізувати стан інформатизації бібліотек ВНЗ Дніпропетровська.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відповідно до глобальних процесів інформатизації інноваційний розвиток бібліотек здійснюється на кількох рівнях – комп'ютеризації, автоматизації функціональних підсистем та інформатизації на базі системно-мережових інформаційних технологій. Оскільки кожний із рівнів утворює певні діяльнісні середовища, котрі мають свої ознаки, завдання, правила, матеріальну і змістовну частину, то без виконання завдань першого рівня неможливо перейти на наступний рівень функціонування і розвитку бібліотечної системи [4, с. 146].

Визначаючи інформатизацію бібліотек ВНЗ як створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб вищої школи за рахунок формування, використання та розповсюдження інформаційних ресурсів, ми пов'язуємо такі умови тільки зі зміною в усіх складових діяльності книгозбірень. По мірі еволюції бібліотечних технологій книгозбірні України поступово перетворюються з установ зі збереження книг в бібліотеки «без стін», коли користувач може звернутись до ресурсів своєї бібліотеки, бібліотек корпорації або великих бібліотек країни з будь-якого університетського чи домашнього комп'ютера. Таким чином, в них спостерігається закономірний рух в інформаційному просторі, який полягає в послідовному переході від техносфери бібліотек до інфопростору суспільства і передбачає вільний обмін інформацією і знаннями. [4, с. 166]. Але це стає реальністю тільки при такій моделі бібліотеки ВНЗ, яка подолає в своєму розвитку наступні сходинки складових інформатизації: здійснення моніторингу відповідності інформаційних потреб користувачів та інформаційних ресурсів бібліотеки; автоматизацію основних технологічних процесів; формування електронної бібліотеки; освоєння можливостей Інтернет-технологій; участь бібліотеки в дистанційній освіті; оновлення інформаційної продукції та послуг; участь у корпоративних бібліотечно-інформаційних системах; підготовку бібліотекарів і користувачів для роботи в електронному середовищі [5]. Саме вони можуть розглядатися частинами компонентної структури моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ.

Слід зазначити, що в межах українських вищів, у зрівняння з російськими, де діють федеративні інноваційні програми дослідження і розвитку бібліотек ВНЗ [1, 6, 7], ці процеси протікають дуже повільно, незважаючи на те, що нові бібліотечно-інформаційні технології в багатьох випадках стають помітними користувачу саме через рівень бібліотеки закладу освіти (як правило, на національний або регіональний бібліотечні рівні користувач звертається після проходження вузівського).

Прикладом цього можуть слугувати, наприклад, дані щодо освоєння Інтернет-технологій в Україні, приведені в дослідженні Д. В. Солов'яненка [1]. Автор, вказуючи на

те, що, в основному, бібліотеки мережі закладів освіти III-IV рівня акредитації отримують доступ до Інтернету через локальні мережі своїх навчальних установ (89,76%), наводить показники динаміки інтернетизації бібліотек цієї мережі: 2002 р. – 84 бібліотеки, 2003 р. – 86, 2004 р. – 87, 2005 р. – 95, 2006 р. – 104, 2007 р. – 108 бібліотек.

Безумовно, підключення до мережі інтернет – один з основних етапів інформатизації книгозбірні, певна об'єктивна необхідність для оперативного та повного інформаційного забезпечення користувачів. Але, якщо бібліотека користується тільки тією інформацією, яку пропонують інші користувачі Мережі, то вона стає пасивним учасником інтернет-ринку. Сучасна бібліотека вnz здатна і повинна сама пропонувати свої ресурси через інтернет, відбуваючись як активний гравець на інформаційному ринку. Тим паче, що хостінг веб-матеріалом надають, в переважній більшості випадків, вищі навчальні заклади, яким бібліотеки підпорядковуються.

Еволюція книгозбірень у векторі створення власних інтернет-ресурсів та представлення різних форм онлайн-бібліотечного сервісу в Україні відбувається досить повільними темпами і виглядає наступним чином. У 2002 р. веб-проекти мали 27 бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації, 2003 – 30, 2004 – 52, 2005 – 115, 2006 – 121, 2007 р. - 127 бібліотек [1].

Узагальнюючи досвід новаторських книгозбірень щодо їх трансформації в інтегровані інформаційні науково-освітні, дослідницькі, культурологічні центри, які мають широкі спектри інформаційних послуг та функцій досвідчених навігаторів інформаційних потоків [5, 6, 7, 8, 9], а також беручи до уваги праці вчених-фундаторів бібліотечно-інформаційної справи [2, 3, 10, 11, 12], ми можемо визначити основні **напрямки інформатизації** бібліотек ВНЗ в умовах реформування вищої освіти. Ними є:

1. Створення умов для засвоєння необхідного рівня автоматизації діяльності і входження до відповідних інформаційних мереж;
2. Забезпечення безперешкодного доступу до інформації користувачам;
3. Створення відповідної системи доступу, представлення і використання інформації в галузі освіти;
4. Забезпечення представництва генеруємої інформації в інформаційних мережах.

Згідно з типологією бібліотек за рівнем інформатизації - аналогова, автоматизована і електронна [13], зараз можливо чітко виділити три шляхи розвитку книгозбірень вnz: **технократичний, гуманітарний та технократично-гуманітарний**. Перший передбачає бачення бібліотек як об'єктів технічної дії і притаманний **електронним бібліотекам**, другий – бере в розрахунок орієнтацію на вплив можливих наслідків дій людини на її розвиток і належить **класичним аналоговим бібліотекам**. Третій суміщує

два попередніх і за рівнем інформатизації належить до *автоматизованих аналогових бібліотек* [14].

Розглянемо шляхи розвитку та рівень інформатизації бібліотек на прикладі вузівських книгозбірень Дніпропетровщини. До методичного об'єднання регіону належать 18 бібліотек, які на 01.01.2009 р. мають наступні основні загальні показники:

- чисельність фондів складає **9 980 394** прим.;
- кількість користувачів за єдиним читацьким квитком – **144 493**, з них студентів – **123 378**;
- книговидача - **9 890 188** прим.;
- обсяг електронних БД – **1 911 964**, з них у ЕК – **1 048 529** записів;
- кількість комп'ютерів – **333**;
- кількість АРМів: для співробітників – **156**, для читачів – **165**;
- доступ до інтернет – **177** комп.

Трансформацію книгозбірень на базі новітніх інформаційних технологій можна дослідити, проаналізувавши в динаміці наступні показники:

- доступ до мережі інтернет мали: 2006 р. – 58 комп'ютерів; 2007 р. – 77 к.; 2008 р. – 177 к.;
- довідки, виконані в автоматизованому режимі: 2006 р. – 14671; 2007 р. – 27189; 2008 р. – 39036;
- створення е-бібліографічних покажчиків: 2006 р. – 14; 2007 р. – 49; 2008 р. – 95.

До недоліків слід віднести те, що жодна з вузівських бібліотек області не має власного сайту в інтернеті та й не всі книгозбірні мають власні сайти на сайтах своїх університетів, академій, інститутів (дуже часто це лише сторінка з мінімумом інформації без представлення електронного каталогу). І хоча значна частина бібліотек зараз надає своїм користувачам доступ до електронного каталогу в мережі інтранет, але в режимі онлайн зробити замовлення на потрібну літературу можна тільки в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту, Дніпропетровському університеті економіки і права та в Криворізькому педагогічному університеті.

Для визначення реального стану рівня опанування Інтернет-простору книгозбірнями вищів Дніпропетровського регіону було проведене дослідження серед бібліотек внз III-IV рівня акредитації різних форм власності трьох областей - Дніпропетровської, Донецької та Запорізької. Методом збору інформації було звернення до web-сайтів 54 ВНЗ/бібліотек у термін з 14.09. по 18.09.2009 р. Отримані дані дозволили умовно поділити бібліотеки на три групи.

Перша група включає в себе ті книгозбірні, які вже досягли певних успіхів у напрямку змін технологічного, організаційного, структурного і функціонального устрою власної діяльності. Ознакою цього є наявність власного web-сайту, який наповнюється різноманітними базами даних (від бібліографічних до власно створених або придбаних повнотекстових БД).

До **другої групи** належать бібліотеки, які тільки починають генерувати власні Інтернет-ресурси. Такі бібліотеки розміщують на web-сайтах лише інформацію про бібліотеку та асортимент її послуг. До електронного каталогу в цій групі бібліотек читачі мають доступ тільки в мережі Інтранет або локальній мережі книгозбірні.

До **третьої групи** відносяться ті бібліотеки, які не мають власного web-сайту та є пасивними користувачами інформації Інтернет.

Обробка та аналіз результатів дослідження дозволили отримати результати, викладені в *Таблиці 1*, і зробити висновок, що найбільш розвинуті та змістовні сайти мають бібліотеки вищів Запорізької області, найменш – Дніпропетровської.

Таблиця 1.

№ п.н.	Області	Кількість бібліотек внз	I (% від заг. к-ті)	II (% від заг. к-ті)	III (% від заг. к-ті)
1.	Дніпропетровська	24	3 (12,5)	9 (37,5)	12 (50)
2.	Донецька	17	3 (17,7)	9 (52,9)	5 (29,4)
3.	Запорізька	13	4 (30,8)	4 (30,8)	5 (38,4)

Слід відмітити, що ті бібліотеки, які користуються АБІС «ІРБІС» можуть виставити свої електронні каталоги в мережі Інтернет за адресою <http://www.e-catalog.name>.

Але, незважаючи на повільне вбудовування бібліотек внз Дніпропетровщини в інформаційні мережі та низьку генерацію онлайнового продукту, аналіз динаміки зростання окремих показників роботи, пов'язаних з інформатизацією бібліотек, їх оцінювання та екстраполяція цих тенденцій на майбутнє, дозволяють простежити постійну та динамічну трансформацію книгозбірень в інформаційні інтелект-центри закладів освіти.

Таким чином можна стверджувати, що аналіз стану інформатизації бібліотек внз Дніпропетровщини дозволяє виявити наступне:

- **аналогова бібліотека (гуманітарний шлях розвитку)** представлена лише однією книгозбірнею Інституту підприємництва «Стратегія», м. Жовті Води (фонд – 27,5 тис. прим., 2 030 користувачів, 4 працівника, 2 комп'ютери, немає ЕК та сайту);

- до *автоматизованої (гібридної з технократично-гуманітарним шляхом розвитку) бібліотеки* на сьогоднішня відносяться майже всі книгозбірні ВНЗ Дніпропетровської області;

- *електронна (цифрова з технократичним шляхом розвитку) бібліотека* активно розвивається в Інституті безперервної фахової освіти при Придніпровській державній академії будівництва та архітектури (бібліотека була створена в 2003 р., має просту структуру, невеликі розміри фонду (біля 10000 друкованих видань та 4000 електронних), кількість читачів – 3900, працівників – 8 осіб, немає вузької кваліфікації фахівців, машинний парк налічує 25 комп'ютерів. Серед бібліотек внз України III-IV рівня акредитації даним шляхом еволюціонують лише бібліотеки НаУ «Києво-Могилянська академія» та ХДУ «Народна українська академія» (м. Харків).

Ці дані дозволяють стверджувати, що в Дніпропетровській області, як і взагалі в Україні, в країнах Східної і Західної Європи та США, переважна більшість книгозбірень ВНЗ обрали для еволюції технократично-гуманітарний шлях розвитку, створюючи автоматизовані (гібридні) бібліотеки, яким відводиться ключова роль не тільки як зберігача документів, а і виробника інформації та посередника між її величезними масивами та користувачами. Досить незначна частина бібліотек ВНЗ України, бібліотеки невеликих університетів США обирають технократичний шлях розвитку, маючи просту структуру та невеликі розміри власних фондів, і не маючи вузької спеціалізації бібліотечних фахівців [15] .

Висновки з даного дослідження.

Результатом проведеного дослідження стало досягнення поставленої мети щодо оцінювання стану інформатизації бібліотек ВНЗ Дніпропетровського регіону та визначення шляхів їх еволюції. Виконання завдань з проведення контент-аналізу праць вітчизняних та іноземних вчених і практиків бібліотечно-інформаційної справи з теми дослідження, висвітлення сучасних шляхів еволюції книгозбірень ВНЗ, аналізу стану інформатизації бібліотек вищів Дніпропетровського регіону, дозволяють зробити наступні висновки:

- майже всі бібліотеки внз Дніпропетровщини III-IV рівня акредитації (23 з 24) еволюціонують у технократично-гуманітарному напрямку, створюючи гібридні бібліотеки як засіб інтеграції традиційної бібліотеки з цифровою. Тобто, інформаційні ресурси в таких бібліотеках включають матеріали в усіх можливих форматах – від книг до веб-сторінок, і дають можливість користувачам оцінювати ресурси за їх інтелектуальним наповненням, а не за форматом;

- відсутність серед обов'язкових показників звітної документації деяких важливих та актуальних факторів щодо доступу до корпоративних або глобальних спеціалізованих інформаційних мереж, можливості надання інформаційних послуг через Інтернет, ступені технологізації та інформатизації обслуговування користувачів не дозволяють провести всебічний аналіз стану інформатизації бібліотек ВНЗ;

- незважаючи на повільне вбудовування бібліотек ВНЗ в інформаційні мережі та низьку генерацію онлайн-продукту як взагалі України, так і зокрема Дніпропетровщини, аналіз динаміки зростання окремих показників роботи, пов'язаних з інформатизацією бібліотек, їх оцінювання та екстраполяція цих тенденцій на майбутнє, дозволяють простежити постійну та динамічну трансформацію книгозбірень в інформаційні інтелект-центри закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Солов'яненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. - початок ХХІ ст.): дис. ... канд. історичних наук. – К., 2008. – 208 с.
2. Ільганаєва В. О. Бібліотекознавство: конспект лекцій [Текст] / В.О. Ільганаєва. – Харків: ХДАК, 1998. – 69 с.
3. Шрайберг Я. Л. Мировые тенденции развития библиотечно-информационной сферы, их отражение на пространстве СНГ // Науч. и техн. б-ки. – 2005. - № 1. – С. 25-47.
4. Чжао Лін. Національна бібліотека у стратегіях подолання цифрової нерівності: дис. ...канд. наук з соціальних комунікацій. – Х., 2008. – 201 с.
5. Колесникова Т. О. Інформатизація як умова системних змін в бібліотеках ВНЗ [Текст] / Т. О. Колесникова // Вісник Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. – Вип. 26. – Х.: ХДАК, 2009. – С. 165-173.
6. Современная университетская библиотека: модернизация, управление, качество / Л. Л. Батова, А.И. Племнек, Н. И. Розмаринова, Н. В. Соколова, Н. Т. Куприкова, С. О. Шапошников. – М.: Логос, 2005. – 126 с.
7. Кислюк Л. В. Інтегральна оцінка рівня автоматизації бібліотек внз в Україні / Л. В. Кислюк // Вісник Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. – Вип. 26. – Х.: ХДАК, 2009. – С. 124-133.
8. Апшай Н. І. Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні: автореф. дис. ...канд. пед. наук / Н. І. Апшай. – Харків, 2005. – 21 с.
9. Лебедюк О. Бібліотека ВНЗ як центр довідково-інформаційного обслуговування студентів / Олена Лебедюк // Вісник Книжкової палати. – 2008. - № 11. – С. 15-17.

10. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: моногр. / Г. В. Шемаєва; Харк. держ. акад. культури. - Х.: ХДАК, 2008. – 289 с.
11. Давидова І. Організаційні трансформації бібліотечно-інформаційного виробництва / Ірина Давидова // Вісник Книжкової палати. – 2008. - № 11. – С. 26-28.
12. Давидова І. Функціональні трансформації бібліотек як умова їхньої інтеграції до інформаційної інфраструктури суспільства / Ірина Давидова // Вісник Книжкової палати. – 2008. - № 12. – С. 14-16.
13. Шарон Т. Электронные библиотеки в Интернете / Т. Шарон, А. Франк // Науч. и техн. б-ки. - 2001. - №2. – С. 127-133.
14. Колесникова Т. Сучасні бібліотечно-інформаційні міфи: спостереження практика [Текст] / Тетяна Колесникова // Бібл. Форум України. – 2009. – № 3 (25). – С. 2-7
15. Фостер А. Слияние библиотеки и технических служб [Электронный ресурс] / Андреа Фостер; Информ. Центр Ген. Консульства США в Екатеринбурге // Новости из жизни американских библиотек . – 2008. – 2 апр. - <http://biblioru.livejournal.com>